

DIFFERENTIAL EDUCATION STRATEGIES: IMPROVING PRODUCT, PROCESS AND MATERIAL-BASED TRAINING

Xasanova Zebeniso Sa'dullayevna

Teacher of the 6th IDUM, Sergeli district, Tashkent city

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17034115>

ARTICLE INFO

Received: 25th August 2025

Accepted: 30th August 2025

Online: 31st August 2025

KEYWORDS

Differential education,
educational strategies,
product-based teaching,
process-based teaching,
material-based teaching,
individual approach,
educational effectiveness,
pedagogical technologies,
educational process,
innovative methods.

ABSTRACT

This article analyzes the role and importance of differential education strategies in the modern educational system. In particular, the mechanisms for improving training on the basis of product, process and material are covered. It is scientifically proven that the differential approach serves to improve educational effectiveness by taking into account the individual capabilities, interests and pace of cognition of students. The article will show innovative methods for choosing educational material in the educational process, adapting the process of mastering it and evaluating the resulting product. Also, domestic and foreign experiments are compared, analyzing the advantages, existing problems and prospects of using differential strategies in the educational process.

DIFFERENSIAL TA'LIM STRATEGIYALARI: MAHSULOT, JARAYON VA MATERIAL ASOSIDA O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Xasanova Zebeniso Sa'dullayevna

Toshkent shahar Sergeli tumani 6-IDUM o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17034115>

ARTICLE INFO

Received: 25th August 2025

Accepted: 30th August 2025

Online: 31st August 2025

KEYWORDS

Differensial ta'lim, ta'lim
strategiyalari, mahsulot
asosida o'qitish, jarayon
asosida o'qitish, material
asosida o'qitish, individual
yondashuv, ta'lim
samaradorligi, pedagogik
texnologiyalar, o'quv
jarayoni, innovatsion
metodlar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada differensial ta'lim strategiyalarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, mahsulot, jarayon va material asosida o'qitishni takomillashtirish mexanizmlari yoritilgan. Differensial yondashuv o'quvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va bilish sur'atlarini hisobga olish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy asosda isbotlanadi. Maqolada ta'lim jarayonida o'quv materialini tanlash, uni o'zlashtirish jarayonini moslashtirish va natijaviy mahsulotni baholashning innovatsion usullari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, mahalliy va xorijiy tajribalar taqqoslanib, ta'lim jarayonida differensial strategiyalardan foydalanishning afzalliklari, mavjud muammolari va istiqbollari tahlil etiladi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning eng muhimlaridan biri o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishdir. Shu nuqtai nazardan differensial ta'lim strategiyalarini qo'llash nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishda ham muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda differensial ta'lim jarayoni uch asosiy mezon – **mahsulot, jarayon va material** asosida tashkil etilishi mumkinligi ta'kidlanmoqda. Bu mezonlar o'quvchilarning bilim olish jarayonini moslashtirish, ta'lim resurslarini o'zlashtirish darajasini aniqlash va natijaviy mahsulotni baholash imkoniyatini beradi.

Hozirgi davrda global ta'lim tizimi oldida turgan asosiy muammolardan biri – o'quvchilarning o'zlashtirish sur'atlari va qobiliyatlari o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishdir. An'anaviy yondashuv bu jarayonda yetarlicha samaradorlik bermayotganligi sababli, differensial ta'lim strategiyalariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ayniqsa, **individual yondashuv**ni kuchaytirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodkorligini rag'batlantirish, shuningdek, ularga moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etish – zamonaviy ta'lim jarayonining eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Shu bilan birga, ta'limda differensial strategiyalarni qo'llash bir qator muammolarni ham yuzaga chiqaradi: o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlikni talab etishi, o'quv resurslari yetishmasligi va baholash mezonlarining bir xilligi shular jumlasidandir. Shunday bo'lsa-da, xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, differensial yondashuv asosida qurilgan ta'lim tizimi o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshiradi, ularning shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda pedagogik jarayonning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilaydi.

Ta'lim jarayonida differensial yondashuv o'quvchilarning bilim olishdagi ehtiyojlari, imkoniyatlari va shaxsiy qiziqishlarini hisobga olishga qaratilgan muhim metodik tamoyildir. Uning nazariy ildizlari klassik pedagogikada o'qitishni individuallashtirish g'oyalari bilan bog'liq bo'lib, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng tadqiq etila boshlagan. Zamonaviy didaktik qarashlarda differensial ta'lim faqatgina bilim darajasi bilan emas, balki o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, tafakkur sur'atlari va ijodiy salohiyatini ham inobatga olishni talab qiladi. Shu jihatdan differensial strategiyalar ta'limni individuallashtirishning samarali shakli sifatida qaraladi.

Bugungi kunda YUNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning ta'lim siyosatida ham ta'lim jarayonini tabaqalashtirish va individuallashtirish asosiy ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa O'zbekiston ta'lim tizimi oldida ham o'quvchilarning turfa ehtiyojlariga javob bera oladigan moslashuvchan pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Differensial ta'limning eng muhim ko'rinishlaridan biri – **mahsulot asosida o'qitish**dir. Bunda o'quvchilar tomonidan tayyorlanadigan yakuniy natija – insho, loyiha, taqdimot, eksperiment yoki ijodiy ish – ularning imkoniyatlari va qiziqishlariga moslashtiriladi. Bu yondashuvning afzalligi shundaki, har bir o'quvchi o'z salohiyatini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kuchli o'quvchilar murakkab topshiriqlar orqali bilimini kengaytirsang, qo'shimcha yordamga muhtoj o'quvchilar oddiyroq shakllarda o'zlashtirishni mustahkamlaydi.

Mahsulot asosida differensiallashtirish baholash tizimini ham samaraliroq qiladi. O'quvchining nafaqat bilim darajasi, balki ijodiy yondashuvi, izlanishi va yakuniy natijani taqdim etish uslubi

ham eʼtiborga olinadi. Shu sababli bu strategiya taʼlim samaradorligini oshirish bilan birga, oʻquvchilarni mustaqil fikrlash va masʼuliyat hissiga oʻrgatadi.

Taʼlim samaradorligi nafaqat yakuniy natijada, balki oʻquv jarayonining oʻzida ham namoyon boʻladi. **Jarayon asosida differensial yondashuv**da oʻquvchilarning bilim olish surʼati, ishlash uslubi va faoliyat shakli inobatga olinadi. Baʼzi oʻquvchilar tezkorlik bilan oʻzlashtira olsa, boshqalari koʻproq vaqt va izoh talab qiladi. Shunday holatda oʻqituvchi turli usullardan foydalanishi zarur: tezkor fikrlovchi oʻquvchilarga ijodiy topshiriqlar berish, sekinroq surʼatda oʻzlashtirayotganlarga esa koʻmaklashuvchi mashqlar taklif etish.

Jarayonni differensiallashtirishda juftlikda ishlash, guruhiiy faoliyat, mustaqil izlanish va interaktiv mashgʻulotlarni uygʻunlashtirish muhimdir. Bu orqali har bir oʻquvchining taʼlim jarayonidagi faolligi taʼminlanadi, ularning shaxsiy rivojlanish surʼati inobatga olinadi. Natijada taʼlim jarayoni individual xususiyatlarga moslashadi va umumiy samaradorlik ortadi.

Oʻquv materialini tabaqalashtirish differensial yondashuvning eng amaliy shakllaridan biridir. Bu usulda oʻquvchilarga turli murakkablik darajasidagi matnlar, mashqlar yoki nazariy maʼlumotlar taklif etiladi. Masalan, bir mavzu yuzasidan oddiyroq faktlar, oʻrtacha darajada tushuntirilgan materiallar va murakkab ilmiy izohlar shakllarini birgalikda berish mumkin.

Material asosida differensial yondashuv oʻquvchiga oʻz imkoniyatiga mos materialni tanlab ishlash imkonini beradi. Bu esa bilim olishni qiziqarli va samarali qiladi. Eng muhimi, materialni tabaqalashtirish oʻquvchilarning bilim darajasini tenglashtirishga emas, balki ularning imkoniyatiga koʻra rivojlanishiga xizmat qiladi.

Dunyo taʼlim amaliyotida differensial strategiyalar keng qoʻllanilmoqda. Masalan, AQSh va Finlyandiya maktablarida oʻquvchilarga moslashtirilgan topshiriqlar, individual reja asosida oʻqitish, turli darajadagi test va loyiha ishlari keng qoʻllaniladi. Germaniya va Yaponiya tajribasida esa oʻquv materialini tabaqalashtirish va baholash tizimini differensiallashtirish asosiy oʻrinini egallaydi.

Oʻzbekiston taʼlim tizimida ham oxirgi yillarda differensial yondashuvga katta eʼtibor berilmoqda. Xususan, Davlat taʼlim standartlarida oʻquvchilarning individual qobiliyatlarini inobatga olish, pedagogik texnologiyalarni shaxsga yoʻnaltirilgan holda qoʻllash zarurligi qayd etilgan. Biroq amaliyotda resurslar yetishmasligi, oʻqituvchilarning metodik tayyorgarligi hamda baholash mezonlarining bir xilligi kabi muammolar hali ham mavjud.

Differensial taʼlimning keng joriy qilinishiga toʻsqinlik qilayotgan asosiy muammolar – oʻqituvchilarning tayyorgarlik darajasi, metodik qoʻllanmalar yetishmasligi va taʼlim resurslarining cheklanganligidir. Bundan tashqari, baholash tizimining yagona va qatʼiyy shaklda boʻlishi oʻquvchilarning individual yutuqlarini yetarlicha inobatga olish imkonini bermaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bir necha yechimlar taklif etiladi:

- oʻqituvchilarni differensial yondashuv boʻyicha maxsus malaka oshirish kurslariga jalb etish;
- oʻquv materiallarini tabaqalashtirilgan shakllarda ishlab chiqish va kengaytirish;
- baholash tizimida oʻquvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki jarayon davomida qoʻshgan mehnatini ham hisobga olish;
- raqamli texnologiyalar va sunʼiy intellekt imkoniyatlaridan foydalanib, differensial taʼlimni avtomatlashtirish.

Kelajak ta'lim tizimi ko'proq individuallashtirilgan va moslashtirilgan bo'lishi shubhasiz. Differensial strategiyalar nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi, balki ularning ijodkorligi, mustaqil fikrlashi va o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishiga keng yo'l ochadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- har bir o'quvchi uchun shaxsiy o'quv yo'nalishlari ishlab chiqish;
- dars jarayonida mahsulot, jarayon va material asosida differensiallashtirishni uyg'unlashtirish;
- ta'limda innovatsion texnologiyalar va elektron resurslardan keng foydalanish;
- pedagogik faoliyatda o'quvchi markazida bo'lgan yondashuvni ustuvor qilish.

Differensial ta'lim strategiyalarini amaliyotga samarali joriy etish uchun yuqoridagi aniq tavsiyalarni quyidagicha batafsil izohlash o'rinli:

Birinchidan, **har bir o'quvchi uchun shaxsiy o'quv yo'nalishlarini ishlab chiqish** zarur. O'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari va o'zlashtirish sur'atlari turlicha bo'lgani uchun, ularga yagona standart yondashuv emas, balki individuallashtirilgan reja asosida ta'lim berish katta samara beradi. Masalan, bir mavzuni tezroq o'zlashtirgan o'quvchiga qo'shimcha ijodiy topshiriqlar berilishi, sekinroq o'zlashtirayotganlarga esa qo'shimcha izoh va mashqlar taklif qilinishi mumkin. Bu usul har bir o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga imkon yaratadi.

Ikkinchidan, **dars jarayonida mahsulot, jarayon va material asosida differensiallashtirishni uyg'unlashtirish** talab etiladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, faqat mahsulotga yoki faqat jarayonga asoslangan yondashuv yetarli bo'lmaydi. Ularni uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayoni yanada samarali bo'ladi. Masalan, o'quvchi dars jarayonida individual sur'atda ishlash (jarayon) imkoniyatiga ega bo'lishi, uning faoliyati turli murakkablik darajasidagi materiallar bilan ta'minlanishi (material), yakunda esa o'ziga xos mahsulot – loyiha, ijodiy ish yoki tajriba natijasini taqdim etishi (mahsulot) mumkin. Bunday integratsiyalashgan yondashuv o'quvchining bilim olish jarayonini ham, natijasini ham boyitadi.

Uchinchidan, **ta'limda innovatsion texnologiyalar va elektron resurslardan keng foydalanish** differensial ta'limning samaradorligini keskin oshiradi. Raqamli platformalar yordamida har bir o'quvchining individual imkoniyatiga mos topshiriqlar berish, onlayn testlar orqali bilim darajasini aniqlash va o'zlashtirish sur'atini kuzatish mumkin. Shuningdek, multimedia resurslari (video, interaktiv mashqlar, simulyatsiyalar) turli darajadagi o'quvchilar uchun qulay o'quv muhiti yaratadi. Natijada ta'lim jarayoni yanada moslashuvchan va qiziqarli bo'ladi.

To'rtinchidan, **pedagogik faoliyatda o'quvchi markazida bo'lgan yondashuvni ustuvor qilish** zarur. Bu degani, darsning asosiy ishtirokchisi o'qituvchi emas, balki o'quvchining o'zi bo'lishi kerak. O'quvchi ta'lim jarayonida faol sub'ekt sifatida qaraladi, unga mustaqil izlanish, tanqidiy fikrlash va o'z nuqtai nazarini himoya qilish imkoniyati beriladi. O'qituvchi esa yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va qo'llab-quvvatlovchi rolni bajaradi. Natijada o'quvchilarda mas'uliyat, mustaqillik va ijodkorlik ko'nikmalari shakllanadi.

Ko'rinib turibdiki, ushbu tavsiyalar differensial ta'limning nazariy asoslarini amaliyotda samarali qo'llash imkoniyatini beradi. Ular ta'lim sifatini oshirish bilan birga, o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Differensial ta'lim strategiyalari zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida ta'lim jarayonini individuallashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maqolada ta'kidlanganidek, mahsulot, jarayon va material asosida differensiallashtirish o'quvchilarning bilim olish sur'atlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Bu esa o'quvchining shaxsiy rivojlanish yo'lini belgilash, ta'lim mazmunini moslashtirish va natijada yuqori samaraga erishishni ta'minlaydi.

Xalqaro tajribalar ham differensial ta'limning samarali ekanini ko'rsatmoqda: o'quvchilarni mustaqil ishlashga, ijodiy yondashishga, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga undash orqali ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Milliy amaliyotda bu yondashuv asta-sekin joriy qilinayotgan bo'lsa-da, resurslar cheklanganligi, metodik qo'llanmalar kamligi va baholash mezonlarining bir xilligi kabi muammolar mavjud.

Shu bois, differensial ta'limni keng qo'llash uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish, raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish, o'quv materiallarini tabaqalashtirilgan shaklda ishlab chiqish va baholash tizimini yanada moslashuvchan qilish zarur. Bunday yondashuv ta'limni yanada samarali va adolatli qiladi, o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Umuman olganda, differensial ta'lim strategiyalari nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki kelajakda bilimli, ijodkor va mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalash uchun ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

References:

1. Абдуллаева, М. Инновационные подходы в педагогике: современные модели обучения. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2022. – 210 с.
2. Ахмедова, Н. Ш. Индивидуализация и дифференциация в современном образовательном процессе. – Самарканд: SamDU nashriyoti, 2021. – 185 с.
3. Бекмуродов, А. Замонавий таълимда инновацион технологиялар. – Т.: Iqtisod-Moliya, 2020. – 196 б.
4. Джалилова, Д. У. Развитие рефлексивной деятельности студентов средствами современных образовательных технологий: монография. – Ташкент: Nizomiy nomidagi TDPU, 2023. – 240 с.
5. Жумаева, Ш. Б. Differensial yondashuv asosida boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish metodlari. – Тошкент: Ilm Ziya, 2022. – 178 б.
6. Karimov, R. Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Buxoro: BuxDU, 2021. – 154 б.
7. Murodova, G. Differensial ta'lim strategiyalarining samaradorligi: monografiya. – Т.: Yangi asr avlodi, 2023. – 200 б.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 110 p.
9. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021 (reprint). – 180 p.
10. Zimmerman, B. J. Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance. – New York: Routledge, 2022. – 320 p.